

بررسی سلامت معنوی از دیدگاه زکریای رازی و تأثیر آن در آموزش اخلاقی کادر درمان

مریم پناهی زاده^۱ - مهدی قربانی^۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۴/۱۵

تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۰۶/۲۷

چکیده:

با توجه به پیچیدگی‌های زندگی پیشرفته و افزایش بیماری‌های روانی توجه به ابعاد معنوی سلامت بیش‌ازپیش ضروری است. بررسی دیدگاه‌های رازی می‌تواند به ما کمک کند تا به درک بهتری از سلامت انسان دست پیدا کنیم و روش‌های مؤثرتری برای ارتقای سلامت جسمی و روانی افراد ارائه دهیم. به‌طور خلاصه هدف این مقاله دستیابی به درک عمیق‌تر از انسان، توسعه اخلاق پزشکی، بهره‌گیری از میراث گذشتگان و پاسخگویی به نیازهای امروز است. روش

به‌کار گرفته‌شده در این مقاله روش مروری می‌باشد که با استفاده از مطالعه متون کتابخانه‌ای صورت پذیرفته است. نتایج تحقیق نشان می‌دهند که تأثیرگذارترین مؤلفه‌ها در کتاب طب روحانی رازی در زمینه اخلاق و سلامت معنوی شامل این موارد می‌باشد: تعریف خاص وی از لذت، اعتدال، خودشناسی و غایت سلامت معنوی که همان سعادت انسان است. سلامت معنوی و آموزش اخلاقی کادر درمان دو مقوله جدایی‌ناپذیر هستند. با تقویت سلامت معنوی کادر درمان از طریق مباحث کاربردی مطرح‌شده در کتب پزشکان اسلامی نظیر کتاب طب روحانی رازی، می‌توان به بهبود کیفیت مراقبت‌های بهداشتی و افزایش رضایت بیماران کمک کرد.

کلمات کلیدی: سلامت معنوی، اخلاق، اعتدال، خودشناسی.

۱- مربی دروس معارف و عضو هیئت علمی دانشگاه علوم پزشکی آجا. maryampanahizadeh@yahoo.com

۲- استادیار دروس معارف و عضو هیئت علمی دانشگاه علوم پزشکی آجا.

Examining spiritual health from the point of view of Zakaria Razi and its effect on the moral education of medical staff

Maryampanahizadeh³ - Mehdi Ghorbani⁴

Abstract: Due to the complexities of modern life and the increase in mental illnesses, it is more necessary to pay attention to the spiritual dimensions of health. Examining Razi's views can help us to gain a better understanding of human health and provide more effective methods to improve people's physical and mental health. In short, the purpose of this article is to achieve a deeper understanding of human beings, develop medical ethics, benefit from the heritage of the past and respond to today's needs. **Materials and methods:** The method used in this article is a descriptive-analytical method, which is done by studying library texts and searching on a reliable website. **Findings:** The most influential components in Razi's spiritual medicine book in the field of ethics and spiritual health are: his special definition of pleasure, moderation, self-knowledge and the goal of spiritual health, which is human happiness. **Discussion and conclusion:** spiritual health and moral education of the treatment staff are two inseparable categories. By strengthening the spiritual health of the medical staff through the practical topics raised in the books of Islamic doctors such as Razi's book of spiritual medicine, it is possible to help improve the quality of health care and increase the satisfaction of patients.

3 - Education instructor and faculty member at Aja University of Medical Sciences. maryampanahizadeh@yahoo.com

4 - Assistant Professor of Education and Faculty Member, Aja University of Medical Sciences.

به جرئت گفت که انسان به سلامت معنوی دست یافته و در مسیر سعادت‌مندی قرار گرفته است (سید قریشی، ۱۳۹۵: ۱۳۸۲). بنابراین هدف از پژوهش حاضر بررسی و استخراج مؤلفه‌های اثربخش سلامت معنوی از دیدگاه زکریای رازی و کاربرد این مؤلفه‌ها در آموزش اخلاقی کادر درمان می‌باشد.

پیشینه تحقیق:

رازی در کتاب طب روحانی خود به‌طور مستقیم به بحث مذکور پرداخته و از آنجا که اولویت کار ایشان پزشکی بوده موارد مذکور در طب روحانی را لازمه رفتار اخلاقی یک پزشک می‌داند. سید محمود طباطبایی برخی معیارهای اخلاق پزشکی از دیدگاه زکریای رازی را مورد بررسی قرار داده است. ماریه سید قریشی و علی احمدپور به‌طور مستقیم سلامت معنوی از دیدگاه زکریای رازی را مورد بررسی قرار داده‌اند اما در خصوص تأثیر آن در آموزش اخلاقی کادر درمان صحبتی به میان نیامده است.

وجه تمایز: پژوهش‌های مرتبط با پژوهش مذکور صرفاً به بخش اول این موضوع پرداخته‌اند و در خصوص تأثیر سلامت معنوی بر آموزش اخلاقی کادر درمان پژوهشی انجام نشده است.

وجه تشابه: بخش اول پژوهش مذکور که مربوط به سلامت معنوی نفس انسان می‌باشد در مقالات مختلف از جنبه‌های اخلاقی و معنوی و روانی مورد بررسی قرار گرفته است.

مفهوم شناسی:

مفهوم و تعریف سلامت:

- از دیدگاه بقراط: تعادل میان اخلاط اربعه.
- از دیدگاه ابن‌سینا: تعادل کار اعضا و اندام‌ها.
- از دیدگاه رازی: حاکم بودن عقل بر انسان تا وی را به سعادت رهنمون کند. در آثار رازی شاهدی نداریم که سعادت را فراتر از سلامت نفس تعریف کرده باشد (قراملکی، ۱۳۸۹: ۲۲).
- سازمان بهداشت جهانی: برحسب تعریف سازمان

Keywords: spiritual health. Ethics, moderation, self-knowledge

مقدمه:

در حال حاضر تعریف جامعی از سلامت معنوی وجود ندارد و این موضوع می‌تواند باعث ایجاد ابهام در پیاده‌سازی برنامه‌های آموزشی شود. مسئله اصلی در جامعه ما که یک جامعه با نظام اخلاق دینی است آن است که ما با وجود داشتن منابع غنی در زمینه‌های مختلف علمی و فرهنگی، متأسفانه مصرف‌کننده تولیدات علمی و فرهنگی جوامع دیگر هستیم. برای مثال در زمینه ابعاد چهارگانه سلامت (جسمی، روانی، اجتماعی و معنوی) بیشتر به تولیدات علمی جوامع دیگر نظر داریم. ما برای اجرایی کردن اثربخش بعد چهارم سلامت (سلامت معنوی) نیازمند یک چارچوب دینی، اخلاقی متناسب با فرهنگ خود هستیم؛ بنابراین با بررسی آثار بزرگ پزشکان فیلسوف خودمان می‌توانیم این چارچوب فکری را تأمین کرده و در خصوص نهادینه کردن آن در جامعه اسلامی تلاش کنیم. یکی از پزشکان فیلسوف بزرگی که در زمینه سلامت معنوی آثار بزرگ و ارزشمندی دارد حکیم محمد بن زکریای رازی است. رازی در کتاب طب روحانی سلامت معنوی را مبارزه با رذایل اخلاقی می‌داند و ۱۵ فصل از کتاب خود را به همین بحث اختصاص داده است و بیشترین تأکید او بر حاکم بودن عقل بر سایر قوا و رعایت اعتدال در استفاده از آن‌ها و مبارزه با هوی نفس است (سید قریشی، ۱۳۹۵: ۱۸۰).

رازی هم برای دستیابی به سلامت معنوی سه سطح؛ کشف و شناسایی بیماری‌ها و رذایل اخلاقی، پیشگیری و درمان را مورد تأکید قرار می‌دهد. طبق نظر رازی برای در امان ماندن از رذایل اخلاقی باید قوه عاقله را بر سایر قوا حاکم کرد؛ و از هر سه قوه به نحو اعتدال استفاده کرد. رازی افراط و تفریط در استفاده از قوای تعبیه‌شده در وجود انسان را عین رذیلت می‌داند. بنابراین در صورت حاکمیت عقل و غلبه آن بر هوی نفس می‌توان

از روحیه انکار و تعصب لاقابل در حد یک نظریه قابل بررسی با آن روبرو شوند (اصفهانی، ۱۳۸۹: ۴۳).

◀ تعریف سلامت معنوی به صورت کلی:

تقسیم سلامت و مرض به جسمی و روانی و سخن از سلامت و بیماری جسم و سلامت و بیماری نفس ریشه یونانی دارد. به تبع این تقسیم، دو دانش طب نیز متمایز شدند: طب جسم و طب نفس. تشبیه علم اخلاق به طب و تعبیر از رذایل اخلاقی به عنوان بیماری‌های نفس در بسیاری از آثار اخلاقی وجود دارد. طب انگاری اخلاق به دست جالینوس طبیب و فیلسوف اساس اخلاق انگاری قرار گرفت. وی رساله‌ای در تشخیص بیماری نفس و رساله‌ای در تشخیص خطای نفس دارد (قراملکی، ۱۳۸۹: ۲۰).

سلامت معنوی اصطلاحی است که در دانش جدید پزشکی در بازه‌ی زمانی سال ۱۹۷۹ میلادی توسط بهداشت جهانی به عنوان رکن چهارم سلامت مطرح شد؛ یعنی علاوه بر بعد جسمانی و روانی و اجتماعی، سلامت معنوی را نیز به عنوان ضلع چهارم سلامت مورد بحث و تأیید قرار دادند (مرندی و عزیز، ۱۳۸۹: ۱۵).

سلامت معنوی به برخورداری از حس پذیرش، احساس مثبت، اخلاق و حس ارتباط متقابل با قدرت حاکم و برتر قدسی، دیگران و خود اطلاق می‌شود که طی فرایند پویا و هماهنگ شناختی، عاطفی، کنشی و پیامدهای شخصی حاصل می‌شود. از مؤلفه‌های اصلی سلامت معنوی می‌توان به شناخت معنوی، عواطف معنوی، کنش‌های معنوی و ثمرات معنوی اشاره کرد (بخشنده بالی، ۱۴۰۰: ۴).

سلامت معنوی برخلاف آنچه مادی‌گرایان می‌پندارند می‌تواند هم در درمان بیماری‌های جسمی و هم در علاج بیماری‌های روحی و روانی کمک شایانی بکند (سید قریشی و احمدپور، ۱۳۹۵: ۱۸۰).

طب ایرانی به عنوان مکتبی مبتنی بر حکمت و فلسفه ایرانی- اسلامی از جمله رویکردهای کل‌نگر در طب به شمار می‌رود که تلاش می‌کند ضمن پرداختن به سلامت اجزای بدن انسان، نگاه به انسان به عنوان یک کل واحد را نیز در نظر داشته باشد. در این رویکرد مفاهیمی همچون سلامت و بیماری بر مبنای مفاهیم

بهداشت جهانی^۵، سلامت سه بعد جسمانی، روانی و اجتماعی دارد.

تندرستی به معنای سلامت جسمانی یکی از کاربردهای واژه سلامت است و حصر مفهوم سلامت در آن، تقلیل‌گرایی در مفهوم است. برحسب تعریف سازمان بهداشت جهانی، سلامت سه بعد جسمانی، روانی و اجتماعی دارد. عده‌ای سلامت معنوی را نیز به منزله یکی از ابعاد سلامت مورد بحث قرار می‌دهند. اگرچه از روزگار فروید به بعد روانشناسان با مفهوم سلامت روان و انسان سالم ارتباط وثیقی پیدا کردند، اما حکیمان از زمان جالینوس با مفهوم سلامت روان سروکار داشتند. یکی از کسانی که نظریه سلامت نفس را محور سامان بخشی به اخلاق و تدوین نظام اخلاقی قرار داد، محمد بن زکریای رازی است (رمضانی گیوی، ۱۴۰۰: ۲۰۵).

◀ دیدگاه‌های کلی در خصوص معنویت:

♥ الف: از نگاه عمومی و جهانی و متمایل به

لائسیسم:

- هدفمندی زندگی،
- تجربه ارتقاء و تعالی،
- نمود اجتماعی،
- پایبندی به بایسته‌های تعریف شده اخلاقی.
- ب- از دیدگاه مکاتب الهی:
- خداشناسی، خداجویی و خدامحوری،
- شناخت هدف خلقت و زندگی،
- تلاش در جهت تکامل معنوی و خودسازی،
- توکل (شناخت خدا به عنوان قدرت مطلق و حکمت مطلق، انجام وظایف فردی و در عین حال همواره خدا را در جایگاه خدایی و بی‌نهایت دیدن).
- وقتی به روح با تعبیر قرآنی آن توجه می‌شود شکاف عمیقی میان نگرش لائسیسم از مفهوم معنویت و نگرش الهی- اسلامی می‌توان مشاهده کرد. به استناد مطالعات وسیع انجام شده، اینک دوران سازش و تعامل فعال دو حوزه دین و معنویت از یک سو و علوم انسانی و سلامت از دیگر سوست. پیروان همه ادیان الهی علی‌رغم تعریف‌های بسیار، عموماً می‌توانند به تعریف تقریباً یکسانی از سلامت، ابعاد معنوی سلامت و سلامت معنوی نزدیک شوند، تعریفی که لائیک‌ها هم می‌توانند با پرهیز

5. WHO

عمیق‌تری در هستی‌شناسی و انسان‌شناسی و با روشی برهانی مورد بررسی قرار می‌گیرند و تعریف می‌شوند (رضانی، گیوی، ۱۴۰۰: ۲۰۰).

❖ چه ارتباطی بین سلامت معنوی و اخلاق حرفه‌ای وجود دارد؟

درک عمیق از ارزش‌ها: افرادی که از سلامت معنوی بالایی برخوردارند، معمولاً ارزش‌هایی مانند انسان‌دوستی، همدلی و مسئولیت‌پذیری را درونی کرده‌اند. این ارزش‌ها، پایه و اساس اخلاق حرفه‌ای در حوزه پزشکی هستند.

افزایش همدلی و ارتباط با بیمار: سلامت معنوی به افراد کمک می‌کند تا ارتباط عمیق‌تری با بیماران برقرار کنند و نیازهای روحی و روانی آن‌ها را بهتر درک کنند. این امر، به بهبود کیفیت مراقبت‌های بهداشتی و افزایش رضایت بیماران منجر می‌شود.

افزایش مقاومت در برابر استرس: کادر درمان اغلب با شرایط استرس‌زایی زیادی روبرو هستند. سلامت معنوی به آن‌ها کمک می‌کند تا با این استرس‌ها مقابله کنند و از فرسودگی شغلی جلوگیری کنند.

تصمیم‌گیری اخلاقی بهتر: افرادی که از سلامت معنوی بالایی برخوردارند، معمولاً در موقعیت‌های پیچیده اخلاقی، تصمیم‌های بهتری می‌گیرند. آن‌ها می‌توانند با توجه به ارزش‌های خود و نیازهای بیمار، بهترین تصمیم را انتخاب کنند.

افزایش انگیزه و رضایت شغلی: سلامت معنوی به افراد کمک می‌کند تا به کار خود معنایی عمیق‌تر بدهند و از آن احساس رضایت بیشتری داشته باشند. این امر، منجر به افزایش انگیزه و بهبود عملکرد آن‌ها می‌شود.

❖ سلامت معنوی از دیدگاه رازی:

رازی با قرین دانستن کتاب طب منصوروی خود (در پزشکی تن) و کتاب طب روحانی وی (در سلامت نفس) به هر دو جنبه جسم و نفس در سلامت انسان توجه دارد که نشان‌دهنده ارتباط و تأثیر طب روحانی بر طب جسمانی و بالعکس می‌باشد. همان‌طور که در طب جسمانی پیشگیری از بیماری‌ها مقدم بر درمان است، در طب روحانی نیز رازی پیروی از عقل و دوری از هوی را عامل پیشگیرانه دانسته و در این رابطه اصولی را مطرح

می‌نماید. جدال عقل و هوی به‌عنوان دو نیروی متضاد در کسب اخلاق فاضله و یا ابتلا به بیماری نفس یکی از ویژگی‌های بارز تفکر رازی در فصول گوناگون کتاب طب روحانی می‌باشد. بعد از شناخت رذایل اخلاقی توسط خود شخص یا فرد ناظر بر اعمال وی، با بهره‌گیری از نیروی عقل و قوه تفکر به چگونگی دفع این رذایل پرداخته و در این رابطه از ساده‌گویی، حکایت‌گویی و اشعار برای رسیدن به‌غایت کتاب استفاده می‌کند، اگرچه توجه به فلاسفه یونانی و تأثیر از افکار افلاطون و جالینوس در این اثر کاملاً مشهود بوده، اما تطابق‌پذیری برخی آراء وی در شناخت و مقابله با رذایل اخلاقی با آموزه‌های اسلامی که در کتابش به‌طور مستقیم بدان‌ها اشاره نکرده، نشان از پیچیدگی‌های کشف منابع فکری رازی در این اثر می‌باشد. (بهینه، ۱۳۹۳: ۱۵۱۳)

مؤلفه‌های دخیل در سلامت معنوی از دیدگاه رازی:

❖ ۱- اخلاق سلامت محور و فردگرایانه:

طب روحانی رازی همان روانشناسی اخلاقی معاصر یا فلسفه اخلاق در برابر طب جسمانی است. نظام اخلاقی رازی را می‌توان نخستین نظام اخلاقی مدون در دوره اسلامی دانست که بر مبنای نظریه سلامت شکل می‌گیرد. رازی نوشتار خود در اخلاق را طب روحانی نام می‌نهد و آن را عدیل طب جسمانی می‌انگارد. وظیفه علم اخلاق شناخت وضعیت ناسالم و کثیف منشأ و ریشه‌های آن و پیشگیری و درمان است (قراملکی، ۱۳۸۹: ۲۵).

رازی با تأکید بر توان سنجش‌گرایانه عقل بر آن است که می‌توان به کمک این نیرو، باید و نبایدهای اخلاقی را بازشناخت. او سلامت نفس را در به‌کارگیری از خرد و حفظ جایگاه آن می‌داند؛ و بر آن است که آنچه موجبات بیماری نفس را فراهم می‌آورد همان عمل درونی انسان «هوی» است، که با تدبیر عقلانی و ادراک عیب‌های نفسانی می‌توان به پیشگیری و حتی درمان آن پرداخت. بنابراین رازی در نظام اخلاقی خود همچون طبیب به دنبال تشخیص وضعیت سالم و ناسالم نفس انسان است و در پی مراحل پیشگیری یا درمان تدریجی تفاوت‌های فردی را در نظر می‌گیرد و با به‌کارگیری توان خرد، در شناسایی عیوب و هوای نفس، تشخیص و تعریف مناسب از لذت و الم، رعایت حد وسط، کمال مطلوب را برای فرد می‌پذیرد (پناهی و فتحی، ۱۳۹۸: ۶۶).

۲- نظر رازی در مورد لذت:

در نظام اخلاقی رازی یکی از ارکان نظریه سلامت، تفسیر خاص وی از لذت است. وی منشأ بیماری‌های جسمی و روحی را در پنداشت ناروا از لذت می‌داند که سبب لذت‌طلبی آسیب‌زا می‌شود. فرد در وضعیت طبیعی، در پی لذت برمی‌آید و این لذت طلبی حدی ندارد که در آن حد توقف کند. رازی رساله‌ای در چیستی لذت دارد و در طب روحانی به آن ارجاع می‌دهد. از نظر وی، انسان در وضعیت طبیعی (سلامت) در پی لذت نیست بلکه لذت عبارت است از برگشت فرد از وضعیت رنج‌آور است. این وضعیت رنج‌آور حاصل عواملی است که فرد را از وضعیت طبیعی به آن رسانده است. تشنگی و گرسنگی نمونه‌هایی از چنین وضعیتی است. رفع وضعیت رنج‌آور و برگشت به وضعیت طبیعی، لذت است و بنابراین لذت‌طلبی حدی دارد که اگر به آن برسد متوقف می‌شود: وضعیت طبیعی عاری از رنج. پس قوام لذت رنج است و لذت طلبی‌های رنج‌آور فقط در پنداره لذت انگاشته می‌شوند. غالب حکیمان مشاء و متعالیه با این مفهوم‌سازی از لذت مخالفت دارند و لذت را به ادراک آنچه با طبع سازگار است تعریف می‌کنند (قراملکی، ۱۳۸۹: ۲۴).

۳- خودشناسی و تربیت نفس:

رازی خودشناسی را در مفهوم «شناخت عیوب نفس» به‌کار برده است. شناخت عیوب نفس گام نخست در پیشگیری و درمان بیماری‌های دل است. او در این مقام خودنقدی را توصیه نمی‌کند، بلکه روئیت نفس در آینه دیگران را مورد بحث قرار می‌دهد. چنین رفتاری محتاج بیان مهارت‌های نقدپذیری است (قراملکی، ۱۳۹۰: ۷). رازی معتقد است انسان‌ها به دلیل حب نفس و درست دانستن و نیکو پنداشتن کارهایشان نمی‌توانند از غلبه هوی بر خویشتن جلوگیری کنند یعنی در واقع حب نفس سبب می‌شود که انسان نتواند با دیده عقل خالص به اخلاق و سیرت خویشتن بنگرد تا بتواند معایب خود را شناسایی و درصدد برطرف کردن آن‌ها برآید (سید قریشی و احمدپور، ۱۳۹۵: ۱۷۷).

کسی که از احوال درونی و صفات و امیال ناموزون خود بی‌خبر است، هیچ‌فرد را کامل‌تر از خود نمی‌شناسد و

راهنمایی‌های صادقانه کسی را در حق خود نمی‌پذیرد و در نتیجه همواره دستخوش غرور و تکبر است. حال آنکه انسان هر چه بهتر و کامل‌تر خود را بشناسد و بر ضعف‌ها و نقص‌های خود واقف شود، همین وقوف بر عیب‌ها او را خاضع‌تر و افتاده‌تر می‌کند و آن سد عظیم خودبینی و خودپسندی را در هم می‌شکند و نوعی خضوع طبیعی به دنبال می‌آورد. پس یکی از راه‌های سلامت معنوی نفس شناخت عیوب نفس است که انسان باید برای رفع آن به‌موقع اقدام کند تا گام بزرگی در تکامل روح خود برداشته باشد والا بدون رفع عیوب انسان نمی‌تواند به سلامت معنوی دست یابد. (همان: ۱۸۰)

۴- راه‌های رفع عیوب نفس:

رازی استفاده از فرد دیگری را به‌منزله آینه برای رؤیت عیوب نفس توصیه می‌کند. این طریق با خودشناسی فعال به‌منزله فرایند کشف خویش و راه‌هایی چون محاسبه نفس و خود افشاگری تفاوت دارد. عدم توصیه به خود افشاگری شاید در این باشد که چون هوی بر فرد حاکم شود، شناخت او را از خود تحت تأثیر قرار دهد و احکام خودخواهانه و عیب پوشانه صادر می‌کند او بر این امر تصریح می‌کند که چون آسیب‌پذیری نفس هر زمانی ممکن است، نیاز به شناخت عیوب نفس در آینه دیگران مستمر است. مدل رازی برای شناخت عیوب نفس را می‌توان ارزیابی خویش در محیط ۳۶۰ درجه خواند (قراملکی، ۱۳۸۹: ۲۱).

قوای نفس و تعدیل آن‌ها از دیدگاه رازی: ایشان درباره قوای نفس نظر افلاطون را در کتاب طب روحانی بیان می‌کند که انسان باید به‌وسیله طب جسم و طب روحانی در تعدیل افعال سه نفس بکوشد تا از آنچه از آن‌ها خواسته شده است فراتر یا فروتر نرود و می‌گوید: در انسان سه نفس وجود دارد: یکی را نفس ناطقه و الهیه می‌نامد. دیگری را نفس غضبیه یا حیوانیه و سومی را نفس نباتیه یا شهوانیه. وی معتقد است که هدف آفرینش دو نفس حیوانیه و نباتیه، نفس ناطقه است. آفرینش نفس نباتیه برای غذا رساندن به جسمی است که همچون ابزاری برای نفس ناطقه عمل می‌کند. زیرا جسم جوهر جاودانی و غیرقابل تجزیه نیست بلکه جوهری با وجودی تدریجی و قابل تجزیه است و هر موجود قابل تجزیه برای ماندن و بقایش به جایگزین

کردن چیزی به جای قسمت نابود شده و تحلیل یافته نیازمند است. نفس غضبیه برای کمک رساندن به نفس ناطقه در فرونشاندن نفس شهویه و جلوگیری از روی آوردن نفس ناطقه به خواست‌ها و دوری از قوه تفکر است. همان قوه تفکری که اگر نفس ناطقه به درستی آن را بکار گیرد از جسمی که گرفتار آن آمده رهایی کامل پیدا می‌کند (سید قریشی و احمدپور، ۱۳۹۵: ۱۷۹).

۱- افراط و تفریط نفس نباتیه:

تفریط نفس نباتی این است که غذا نخورد و رشد نکند و به آن کمیت و کیفیتی که بدن به آن نیازمند است نرسد. افراط نفس نباتی در این است که از حد لازم بگذرد و بدن بیش از اندازه لازم بارور شود و در لذت‌ها و شهوت‌ها فرو رود (همان: ۱۸۰).

۲- افراط و تفریط نفس غضبیه:

تفریط در کار نفس غضبیه عبارت است از نداشتن غیرت، عزت نفس و دلاوری یعنی صفاتی که بدان‌ها بتوان قوه‌ی شهویه را در حال فعالیتش مقهور کرد و مانع از رسیدن به خواسته‌های آن شد؛ اما افراطش در آن بوده است که در او خودپسندی، خودبینی و برتری‌جویی به اندازه‌ای باشد که همواره به فکر مغلوب کردن مردم و سایر جانداران بوده، جز به برتری‌جویی و سلطه‌طلبی نیندیشد، مثل حالتی که برای اسکندر مقدونی پیش آمد (همان: ۱۸۱).

۳- افراط و تفریط نفس ناطقه:

تفریط در کار نفس ناطقه به آن است که شگفت‌انگیزی و عظمت این جهان در ذهنش خطور نکند و درباره آفرینش فکر و تعجب نکند و برای دست یافتن به شناخت موجودات جهان مخصوصاً شناخت بدنی که در آن قرار دارد و در وضع و عاقبت بدن پس از مرگ از خود علاقه‌ای نشان ندهد. افراط نفس ناطقه در این است فکر و اندیشه در امور یادشده آنچنان بر او چیره شود که میل به غذا را از نفس شهویه بگیرد و حتی اموری را که برای اصلاح و سلامت جسم و در جهت استمرار حالت طبیعی مغز به آن‌ها نیاز است مثل خواب و استراحت از او سلب کند. اگر نفس ناطقه نهایت توانش را در پژوهش و تحصیل آگاهی به کار بگیرد و در کوتاه‌ترین زمان ممکن

به این امور برسد، در آن هنگام جسم حالت طبیعی‌اش را از دست می‌دهد و در شک و وسواس مالی‌خولیایی واقع می‌شود و به‌منظور سرعت در رسیدن به مقصود تمام دستاوردهای خود را از دست می‌دهد (همان: ۱۸۱).

نقش عقل در سلامت نفس: از عبارات رازی در توصیف عقل می‌شود این‌گونه استنباط کرد که عقل یکی از نعمت‌های بزرگ اعطایی خداوند متعال به انسان است که اگر به درستی از آن بهره‌برداری شود و افراط و تفریط در کار نباشد، می‌تواند به سعادت‌مندی انسان منجر شود. سلامت نفس آدمی هم‌بستگی به سلامت عقل انسان دارد که اگر بتواند قوه عاقله را بر سایر قوا حاکم کند و آن را از مرتبه عالی خود تنزل ندهد در این صورت سالم بودن نفس تضمین می‌گردد؛ و انسان سالم از دیدگاه رازی کسی است که در هر امری از فرمان عقل و خواسته هوی آگاه باشد و فرمان عقل را بر خواسته هوی برگزیند (همان: ۱۸۲).

مراد از عقل در اینجا، عقل عملی و خرد سنجش‌گر نیک و بدکردار و باید و نبایدها است. به فرمان عقل بودن ما را به سعادت رهنمون است. در آثار رازی شاهدی نداریم که سعادت را فراتر از سلامت نفس تعریف کرده باشد (سلیمانی و منصور، ۱۳۹۷: ۴۵).

نقش اعتدال در نظریات اخلاقی رازی:

رازی در کتب طب روحانی آنجایی که ملاک‌های تشخیص سلامت نفس را بررسی می‌کند ابتدا به اعتدال قوای نفس اشاره می‌کند. می‌گوید: سلامتی نفس را می‌توانیم از حالت اعتدال قوا تشخیص دهیم و اینکه دچار افراط و تفریط در عملکرد خود نشوند. (به پیروی از افلاطون) دومین معیار برای تشخیص سلامت نفس، زهد و برخورداری حداقلی است مثلاً در خصوص شراب رازی حداقل کفایت برای ضرورت درمانی را توصیه می‌کند. همچنین حد معقول در خوردن را کفاف می‌داند و می‌گوید: هدف از خوردن التذاذ نیست بلکه برای بقاء است. سومین معیار سنجش عواقب آثار رفتار از حیث میزان لذت و رنج (با محاسبه رنج احتمالی) و انتخاب ارجح علامت سلامتی فرد یا تبعیت وی از فرمان عقل است (سید قریشی و احمدپور، ۱۳۹۵: ۱۸۲).

رازی در جای دیگر از کتاب طب روحانی آنجا که به تعریف سلامت می‌پردازد صرفاً به تعریف اکتفا نمی‌کند

حقیقی نفس است. از نظر رازی بعد حقیقی انسان همان نفس ناطقه است که جوهری مجرد و زوال ناپذیر بوده و سعادت حقیقی نیز مربوط به این قوه است و دیگر قوا در خدمت به این قوه و کمال آن فعالیت می‌کنند و چون نفس ناطقه در عالم ماده با این قوای جسمانی در ارتباط بوده باید از این قوا و تعلقات آن رهایی یابد. بنابراین مقصود از رهایی، رهانیدن نفس ناطقه از نفس نباتی و حیوانی یا به عبارتی رهایی قوه عاقله از قوه شهوانیه و غضبیه است و این از راه خو گرفتن نفس با اموری که از سنخ نفس ناطقه یعنی امور عقلی و مجردات همچون کسب علم و دانش هستند می‌باشد. رازی در کتاب طب روحانی خود بیان می‌کند که این جهان، جهان تباهی و درد و رنج است و انسان تا زمانی که در این عالم است و آن را نشناخته باشد و خود را از تعلقات آن نرهاند، گرفتار درد و رنج خواهد بود. می‌توان گفت زکریا همچون ابن‌سینا سعادت را رهایی از رنج و رسیدن به لذت می‌داند. یعنی انسان سعادت‌مند انسانی است که گرفتار هیچ رنج و المی نباشد و البته چون زکریای رازی منشأ رنج و الم را عالم ماده می‌داند راه رهایی از رنج را در رهایی از همین عالم ماده نیز می‌بیند (سلیمانی و منصور، ۱۳۹۷: ۵۰).

یافته‌ها:

تأثیر مؤلفه‌های سلامت معنوی از دیدگاه رازی در آموزش اخلاقی کادر درمان

نقش لذت به معنای وضعیت طبیعی عاری از رنج در آموزش اخلاقی کادر درمان:

بحث لذت به‌عنوان یک وضعیت طبیعی عاری از رنج در آموزش اخلاقی کادر درمان، موضوعی پیچیده و چندوجهی است. از یک‌سو، لذت به‌عنوان یک تجربه انسانی طبیعی و مطلوب شناخته می‌شود و از سوی دیگر، تعقیب بی‌حد و حصر لذت می‌تواند به اخلاقیات فردی و حرفه‌ای آسیب برساند.

لذت و اخلاق در نگاه اول متناقض به نظر می‌رسند؛ ممکن است در نگاه اول، لذت و اخلاق دو مفهوم متناقض به نظر برسند؛ اما واقعیت این است که لذت می‌تواند به‌عنوان یک انگیزه قدرتمند برای انجام کارهای خوب و اخلاقی عمل کند. کادر درمان، با کمک به بهبود وضعیت

بلکه به ارائه ملاک در خصوص تشخیص وضعیت سالم از ناسالم می‌پردازد. سه معیار را مدنظر قرار می‌دهد که معیار دوم متناسب با معنای اعتدال است. شرح سه معیار:

۱- سنجش عواقب و آثار رفتار از حیث میزان لذت و رنج (با محاسبه رنج احتمالی) و انتخاب ارجح علامت سلامتی فرد یا تبعیت وی از فرمان عقل است.

۲- رعایت حد وسط براساس دیدگاه افلاطونی و (نه ارسطویی) نیز در موضعی بکار گرفته شده است.

۳- برخورداری حداقلی در مواضع دیگر نشان سلامت است. تلقی رازی از خوردن، خوابیدن، برخورداری از تمتعات متعدد، دارو انگاری آن‌هاست که باید حداقل به معنای حد کفایت بسنده کرد (قراملکی، ۱۳۸۹: ۲۴).

او در اخلاق طریق اعتدال را برگزیده، از اسراف در زهد و ترک دنیا دوری می‌جوید و اعمال و رفتار سقراط را مثل اعلی و اسوه حسنه می‌داند که یک فیلسوف باید از آن پیروی کند. او میزان مطلق برای اخلاق قائل نیست هرچند که به‌شدت طرفدار برابری انسان‌هاست و نمی‌تواند تصور کند که خداوند برخی از آن‌ها را بر برخی دیگر ترجیح داده است؛ اما از آنجایی که طبیعانه به اخلاق می‌پردازد، مبانی و عوامل اخلاقی را برای دانشمندان و توده مردم، بی‌نیاز و نیازمند، یکسان نمی‌داند. بلکه برای هر کدام نسخه‌ای جدا تجویز می‌کند و تأکید می‌کند که فیلسوف اخلاق باید میان حد اعلی و اسفل را برگزیند (سلیمانی و منصور، ۱۳۹۷: ۴۵).

غایت سلامت معنوی از نظر رازی:

غایت اصلی طب روحانی اصلاح اخلاق نفس و نیل به سعادت می‌باشد. سعادت حقیقی نزد رازی رهایی تام و تمام است. به این معنا که انسان نفس خود را که گرفتار آمیزش با تن است، از زندان تن و جهان تنانی آزاد کند و به کمال برساند. به هر میزان که انسان نفس خود را از این حدود جسمانی و نواقص منبعث از آن مرتفع سازد به سعادت و کمال نزدیک‌تر می‌شود. رازی در متون خود بر مفهوم یا معنای رهایی تأکید و تصریح می‌کند و همان‌طور که در اصل دوم مشهود است وی در این اصل از رهایی نفس از این عالم و هدایت شدن به عالم دیگر سخن به میان می‌آورد و خواهان نجات نفس از درد و رنج عالم مادی و هیولانی و رسیدن به عالم روحانی و عالم

بیماران و کاهش رنج آن‌ها، می‌توانند احساس رضایت و لذت فراوانی را تجربه کنند.

◀ نقش لذت در آموزش اخلاقی کادر درمان:

انگیزه درونی: لذت ناشی از کمک به دیگران می‌تواند به‌عنوان یک انگیزه درونی قوی برای کادر درمان عمل کند و آن‌ها را به انجام وظایف خود با جدیت و تعهد وادار کند.

افزایش رضایت شغلی: تجربه لذت از کار می‌تواند باعث افزایش رضایت شغلی در کادر درمان شود و در نتیجه، باعث بهبود عملکرد آن‌ها و کاهش فرسودگی شغلی شود.

تقویت همدلی: درک لذت دیگران و تلاش برای افزایش آن، می‌تواند به کادر درمان کمک کند تا همدلی بیشتری با بیماران برقرار کنند و به نیازهای آن‌ها بهتر پاسخ دهند.

توسعه اخلاق حرفه‌ای: تجربه لذت از انجام کارهای اخلاقی می‌تواند به تقویت اخلاق حرفه‌ای در کادر درمان کمک کند و آن‌ها را به رعایت اصول اخلاقی در همه شرایط وادار کند.

◀ خطرات تعقیب بی‌حد و حصر لذت:

⊕ اگرچه لذت می‌تواند یک نیروی مثبت باشد، اما تعقیب بی‌حد و حصر آن می‌تواند به عواقب منفی منجر شود. برای مثال:

توجه کمتر به وظایف: اگر کادر درمان بیش‌ازحد بر لذت شخصی خود تمرکز کنند، ممکن است از وظایف خود غافل شوند و به بیماران به‌اندازه کافی توجه نکنند.

تضاد منافع: در برخی موارد، تعقیب لذت شخصی ممکن است با منافع بیماران در تضاد باشد. برای مثال، یک پزشک ممکن است برای کسب درآمد بیشتر، اقدام به انجام آزمایش‌های درمان‌های غیرضروری کند.

کاهش همدلی: تمرکز بیش‌ازحد بر لذت شخصی می‌تواند باعث کاهش همدلی با بیماران شود و کادر درمان را به افرادی خودمحور تبدیل کند.

اعتدال کلید موفقیت: بنابراین، برای استفاده بهینه از لذت در آموزش اخلاقی کادر درمان، باید به دنبال اعتدال بود. کادر درمان باید هم به دنبال لذت از کار خود باشند و هم به وظایف حرفه‌ای خود پایبند باشند.

◀ راهکارهایی برای تقویت نقش لذت در آموزش اخلاقی کادر درمان:

تأکید بر ارزش‌های انسانی: در آموزش اخلاقی کادر درمان باید بر ارزش‌های انسانی مانند همدلی، احترام، عدالت و مهربانی تأکید شود.

ایجاد محیط کاری مثبت: ایجاد محیط کاری مثبت و حمایت‌گر می‌تواند به افزایش رضایت شغلی و کاهش فرسودگی شغلی در کادر درمان کمک کند.

تشویق به یادگیری مداوم: تشویق کادر درمان به یادگیری مداوم و توسعه مهارت‌های خود می‌تواند به افزایش اعتمادبه‌نفس و رضایت شغلی آن‌ها کمک کند.

تأکید بر اهمیت تعادل کار و زندگی: کادر درمان باید یاد بگیرند که چگونه بین کار و زندگی شخصی خود تعادل برقرار کنند تا از فرسودگی شغلی جلوگیری کنند.

◀ نقش اعتدال در آموزش اخلاقی کادر درمان

اعتدال؛ کلیدی برای تعادل در مراقبت‌های بهداشتی است. اعتدال، به معنای پرهیز از افراط و تفریط، در تمامی جنبه‌های زندگی از جمله آموزش اخلاقی کادر درمان از اهمیت بالایی برخوردار است. در حوزه مراقبت‌های بهداشتی، اعتدال به معنای یافتن تعادل میان نیازهای بیمار، الزامات حرفه‌ای و محدودیت‌های منابع است.

⊕ چرا اعتدال در آموزش اخلاقی کادر درمان اهمیت دارد؟

حفظ تعادل میان همدلی و بی‌طرفی: کادر درمان باید همدل با بیماران باشد و در عین حال بی‌طرفی خود را حفظ کند تا بتواند تصمیمات بالینی درستی بگیرد.

پیشگیری از سوءاستفاده از قدرت: اعتدال از سوءاستفاده از قدرت توسط کادر درمان جلوگیری می‌کند. برای مثال، یک پزشک باید از قدرت خود برای تحمیل باورهای شخصی بر بیمار استفاده نکند.

تأمین نیازهای همه بیماران: اعتدال به کادر درمان کمک می‌کند تا نیازهای همه بیماران را به‌طور یکسان در نظر بگیرد و از تبعیض جلوگیری کند.

حفظ سلامت روان کادر درمان: رعایت اعتدال به کادر درمان کمک می‌کند تا از فرسودگی شغلی و مشکلات روحی روانی جلوگیری کنند.

آن‌ها کمک می‌کند تا این احساسات را بهتر بشناسند و آن‌ها را مدیریت کنند. این موضوع به آن‌ها کمک می‌کند تا در برقراری ارتباط با بیماران و همکاران خود موفق‌تر باشند.

۳- با شناخت عمیق از خود، کادر درمان می‌تواند بهتر با احساسات و نیازهای دیگران همدلی کند. این موضوع به آن‌ها کمک می‌کند تا ارتباط بهتری با بیماران برقرار کنند و به آن‌ها کمک کنند تا احساس کنند که دیده شده و شنیده شده‌اند.

۴- خودشناسی به کادر درمان کمک می‌کند تا با منابع درونی خود ارتباط برقرار کنند و از آن‌ها برای مقابله با استرس و اضطراب استفاده کنند. این موضوع به آن‌ها کمک می‌کند تا سلامت روان خود را حفظ کنند و در نتیجه بتوانند خدمات بهتری به بیماران ارائه دهند.

۵- خودشناسی به کادر درمان کمک می‌کند تا مهارت‌های ارتباطی خود را بهبود بخشند. آن‌ها با شناخت نقاط قوت و ضعف خود در ارتباط با دیگران، می‌توانند روش‌های مؤثرتری برای برقراری ارتباط با بیماران و همکاران خود پیدا کنند.

چگونه می‌توان خودشناسی را در آموزش اخلاقی کادر درمان تقویت کرد؟

برگزاری کارگاه‌های خودشناسی: برگزاری کارگاه‌های خودشناسی با استفاده از روش‌های مختلف مانند مدیتیشن، تمرینات گروهی و پرسشنامه‌ها می‌تواند به کادر درمان کمک کند تا خود را بهتر بشناسند.

تشویق به مطالعه و تحقیق: تشویق کادر درمان به مطالعه کتاب‌ها و مقالات مرتبط با خودشناسی و روانشناسی می‌تواند به آن‌ها کمک کند تا دانش خود را در این زمینه افزایش دهند.

ایجاد فرصت برای بازخورد: ایجاد فرصت برای دریافت بازخورد از همکاران و بیماران می‌تواند به کادر درمان کمک کند تا نقاط قوت و ضعف خود را بهتر بشناسند.

تأکید بر اهمیت سلامت روان: تأکید بر اهمیت سلامت روان و ارائه خدمات مشاوره‌ای به کادر درمان می‌تواند به آن‌ها کمک کند تا با مشکلات روانی خود مقابله کنند و عملکرد بهتری داشته باشند.

چگونه می‌توان اعتدال را در آموزش اخلاقی کادر درمان تقویت کرد؟

تأکید بر اهمیت تعادل: در برنامه‌های آموزشی باید به اهمیت حفظ تعادل در تمامی جنبه‌های کار کادر درمان تأکید شود.

آموزش مهارت‌های ارتباطی مؤثر: آموزش مهارت‌های ارتباطی مؤثر به کادر درمان کمک می‌کند تا بتوانند به‌طور مؤثر با بیماران و همکاران خود ارتباط برقرار کنند و از ایجاد تنش جلوگیری کنند.

تأکید بر اهمیت خودآگاهی: کادر درمان باید به اهمیت خودآگاهی و شناخت نقاط قوت و ضعف خود پی ببرند تا بتوانند بر روی بهبود نقاط ضعف خود کار کنند.

ایجاد فضایی امن برای بحث و گفتگو: ایجاد فضایی امن برای بحث و گفتگو در مورد مسائل اخلاقی به کادر درمان کمک می‌کند تا دیدگاه‌های مختلف را درک کنند و به تصمیمات مشترک برسند.

ارائه آموزش‌های مداوم: آموزش‌های مداوم در حوزه اخلاق پزشکی به کادر درمان کمک می‌کند تا با آخرین تحولات در این زمینه آشنا شوند و دانش خود را به‌روز نگه دارند.

خودشناسی و تأثیر آن در آموزش اخلاقی کادر درمان

خودشناسی فرایندی است که در آن فرد به شناخت عمیق از خود، از جمله نقاط قوت، ضعف، ارزش‌ها، باورها، احساسات و انگیزه‌های خود می‌پردازد. این شناخت به فرد کمک می‌کند تا خود را بهتر بشناسد و در نتیجه بتواند روابط بهتری با دیگران برقرار کند، تصمیمات بهتری بگیرد و در زندگی خود موفق‌تر باشد.

اما خودشناسی چه ارتباطی با آموزش اخلاقی کادر درمان دارد؟

۱- خودشناسی به کادر درمان کمک می‌کند تا ارزش‌ها و باورهای شخصی خود را بشناسند. این شناخت به آن‌ها کمک می‌کند تا در موقعیت‌هایی که ارزش‌های شخصی آن‌ها با ارزش‌های حرفه‌ای در تضاد است، تصمیمات آگاهانه‌تری بگیرند.

۲- کادر درمان در مواجهه با بیماران و خانواده‌های آن‌ها با احساسات مختلفی روبرو می‌شوند. خودشناسی به

ترویج تفکر انتقادی: آموزش تفکر انتقادی به کادر درمان کمک می‌کند تا بتوانند مسائل اخلاقی را به صورت عمیق‌تر بررسی کنند و تصمیمات آگاهانه‌تری بگیرند. ایجاد فرصت برای رشد معنوی: فراهم کردن فرصت‌هایی برای رشد معنوی مانند مدیتیشن، یوگا و شرکت در گروه‌های مذهبی یا معنوی می‌تواند به کادر درمان کمک کند تا سلامت معنوی خود را بهبود بخشند. تأکید بر اهمیت تعادل کار و زندگی: کادر درمان باید یاد بگیرند که چگونه بین کار و زندگی شخصی خود تعادل برقرار کنند تا از فرسودگی شغلی جلوگیری کنند. ترویج فرهنگ حمایت و همدلی: ایجاد فرهنگ حمایت و همدلی در محیط کار می‌تواند به کادر درمان کمک کند تا احساس کنند که بخشی از یک تیم هستند و از حمایت همکاران خود برخوردارند.

نتیجه‌گیری:

با توجه به توضیحات ارائه شده در خصوص مؤلفه‌های سلامت معنوی از دیدگاه زکریای رازی می‌توان چارچوبی منظم و ساختار یافته متناسب با فرهنگ و نظام اخلاقی و دینی جامعه ایران ارائه کرد.

- ۱- سلامت معنوی و آموزش اخلاقی کادر درمان دو مقوله جدایی‌ناپذیر هستند. با تقویت سلامت معنوی کادر درمان، می‌توان به بهبود کیفیت مراقبت‌های بهداشتی و افزایش رضایت بیماران کمک کرد.
- ۲- با توجه به این دیدگاه، سلامت معنوی می‌تواند نقش بسیار مهمی در آموزش‌های اخلاقی کادر درمان داشته باشد. برخی از این نقش‌ها عبارت‌اند از:
 - ارتباط بهتر با بیمار: یک پیراپزشک با سلامت معنوی بالا، می‌تواند ارتباط عمیق‌تری با بیمار برقرار کند و به او کمک کند تا بهتر با بیماری خود کنار بیاید.
 - کاهش استرس و اضطراب: سلامت معنوی به پیراپزشک کمک می‌کند تا با استرس و فشار کاری بهتر مقابله کند و از بروز مشکلات روحی و روانی جلوگیری کند.
 - افزایش رضایت شغلی: پیراپزشکی که به سلامت معنوی خود اهمیت می‌دهد، از کار خود رضایت بیشتری دارد و احساس مفید بودن می‌کند.
 - ترویج سبک زندگی سالم: پیراپزشک می‌تواند با الگو بودن، سبک زندگی سالم را در جامعه ترویج دهد.
 - بهبود کیفیت مراقبت‌های بهداشتی: پزشکان با

غایت سلامت معنوی و ارتباط آن با آموزش اخلاقی کادر درمان
غایت سلامت معنوی به معنای رسیدن به بالاترین سطح ممکن از رشد معنوی و ارتباط با خود، دیگران و جهان اطراف است. این شامل احساس هدفمندی، آرامش درونی، اتصال به چیزی بزرگ‌تر از خود و توانایی مواجهه با چالش‌های زندگی با امید و معنایی است (سلیمانی و منصور، ۱۳۹۷: ۵۱).

سلامت معنوی و آموزش اخلاقی کادر درمان ارتباط تنگاتنگی با هم دارند. در واقع، سلامت معنوی می‌تواند به عنوان پایه و اساس آموزش اخلاقی در نظر گرفته شود. برخی از مهم‌ترین ارتباطات این دو عبارت‌اند از: تقویت همدلی و مهربانی: افراد با سلامت معنوی بالا، توانایی همدلی عمیق‌تری با دیگران دارند و به راحتی می‌توانند خود را جای دیگران بگذارند. این ویژگی برای کادر درمان که با بیماران در شرایط مختلف روبرو هستند، بسیار مهم است.

افزایش تحمل و صبر: افراد معنوی، صبر و تحمل بیشتری در برابر سختی‌ها و چالش‌ها از خود نشان می‌دهند. این ویژگی به آن‌ها کمک می‌کند تا در شرایط سخت و پر استرس کاری، آرامش خود را حفظ کنند. تقویت حس مسئولیت‌پذیری: افراد معنوی، احساس مسئولیت‌پذیری بیشتری نسبت به جامعه و دیگران دارند. این امر آن‌ها را به ارائه بهترین خدمات به بیماران و جامعه ترغیب می‌کند.

تقویت انگیزه درونی: افراد معنوی، انگیزه درونی قوی‌تری برای انجام کارهای خوب و خدمت به دیگران دارند. این انگیزه، آن‌ها را به کادر درمانی دلسوز و متعهد تبدیل می‌کند.

افزایش تاب‌آوری: افراد معنوی، تاب‌آوری بالاتری در برابر مشکلات و استرس‌ها دارند. این ویژگی به آن‌ها کمک می‌کند تا در مواجهه با شرایط دشوار، از خودشان محافظت کنند و به کار خود ادامه دهند.

چگونه می‌توان سلامت معنوی را در آموزش اخلاقی کادر درمان تقویت کرد؟

تأکید بر ارزش‌های انسانی: در آموزش اخلاقی کادر درمان باید بر ارزش‌های انسانی مانند همدلی، احترام، عدالت و مهربانی تأکید شود.

رازی. موسسه مطالعات اسلامی دانشگاه مک گیل شعبه تهران.

- خاکدوست، حمیدرضا (۱۳۹۹)، رجب نژاد، محمدرضا. طب روحانی جدال عقل و هوی از دیدگاه رازی. مجله تاریخ پزشکی. دوره دوازدهم، شماره چهل و دوم. اصفهانی، سیدمهدی (۱۳۸۹)، سلامت معنوی و دیدگاه‌ها. فصلنامه اخلاق پزشکی. سال چهارم، شماره ۱۴.

- رضانی گیوی، سمانه، مرادی، حسن (۱۴۰۰)، ماندارکار، الهام. تعریف سلامت و بیماری از دیدگاه ابن‌سینا و طب رایج. مجله طب سنتی اسلام و ایران. سال دوازدهم شماره ۳.

- بخشنده بالی، عباس (۱۴۰۰)، انسان معاصر و فراموشی سلامتی بر پایه‌های خرد بوعلی سینا. مجله پژوهش در دین و سلامت. دوره ۷، شماره ۳.

- مردی، سیدعلیرضا، عزیزی، فریدون (۱۳۸۹)، مشکل تعیین جایگاه و دشواری‌های استقرار مفهوم سلامت معنوی در جامعه ایرانی-اسلامی، فصلنامه اخلاق پزشکی، سال چهارم، شماره ۱۴.

- قنبری، رضا، محمدی‌مهر، مژگان (۱۳۹۹)، رابطه معنویت اسلامی و سلامت معنوی با اخلاق حرفه‌ای در دستیاران داخلی دانشگاه‌های علوم پزشکی تهران. مجله ایرانی آموزش در علوم پزشکی، شماره ۲۰.

- حسین‌پناهی، شیدا، میلاد، فتحی (۱۳۹۸)، اخلاق از دیدگاه زکریای رازی، فصلنامه تاریخ و تمدن ایران و اسلام، شماره ۱، دوره ۴.

- امیدواری، سپیده (۱۳۸۷)، سلامت معنوی، مفاهیم و چالش‌ها. فصلنامه تخصصی پژوهش‌های میان‌رشته‌ای قرآنی. سال اول. شماره اول.

- بهینه، فهیمه (۱۳۹۳)، مقایسه تطبیقی نظریه فروید با زکریای رازی درباره بهداشت روانی. اولین کنگره تفکر و پژوهش دینی.

- شاد، علی‌اکبر، مهدی، عباس‌زاده (۱۳۹۸)، مبانی سلامت معنوی. نشریه فرهنگ و ارتقای سلامت فرهنگستان علوم پزشکی. سال سوم. شماره ۲.

- محقق، مهدی (۱۳۵۲)، فیلسوف ری محمدبن زکریای رازی. موسسه مطالعات اسلامی دانشگاه مک گیل شعبه تهران.

سلامت معنوی بالا، می‌توانند مراقبت‌های بهداشتی با کیفیت‌تری ارائه دهند و به بهبود سلامت جامعه کمک کنند.

توسعه تفکر انتقادی و حل مسئله: سلامت معنوی به پزشکان کمک می‌کند تا با دید بازتری به مسائل نگاه کنند و راه‌حل‌های خلاقانه‌تری برای مشکلات پیدا کنند.

البته چالش‌هایی هم در ارتباط با این مسئله وجود دارد: کمبود منابع و امکانات: در بسیاری از دانشگاه‌ها، منابع و امکانات کافی برای آموزش و تقویت سلامت معنوی دانشجویان وجود ندارد.

منابع:

- بوستانچی، امین و صمد دیلمقانی (۱۳۹۲)، مبانی و عناصر اخلاق در اندیشه محمدبن زکریای رازی، مستخرج از پایان‌نامه کارشناسی ارشد؛ و مورد حمایت دانشگاه آزاد.

- قراملکی، احد فرامرز (۱۳۹۰)، نظریه خودشناسی رازی در طب روحانی و جایگاه آن در نظام اخلاقی وی. انسان پژوهی دینی سال هشتم، شماره ۲۵.

- طباطبایی، سید محمود (۱۳۹۱)، برخی معیارهای اخلاق پزشکی از دیدگاه محمدبن زکریای رازی... مجله ایرانی اخلاق و تاریخ پزشکی.

- قراملکی، احد فرامرز (۱۳۸۹)، نظریه انسان سالم در نظام اخلاقی رازی. انسان پژوهی دینی سال هفتم، شماره ۲۴.

- محمد بن زکریای رازی (۱۳۸۰)، طب روحانی (رساله در روانشناسی اخلاق). و انوش پارسى: پرویز اذکانی. تهران. اهل قلم.

- سلیمانی، ثریا، منصوری، عباسعلی (۱۳۹۷)، ضرورت تعلیم فلسفه برای نیل به سعادت از دیدگاه محمدبن زکریای رازی. نشریه فلسفه. سال ۴۶. شماره ۲.

- ابوبکر محمدبن زکریای رازی (۱۳۱۵)، سیرت فلسفی. ترجمه عباس اقبال. تهران، مطبعه مهر.

- سیدقربیشی، ماریه، احمدپور، علی (۱۳۹۵)، سلامت معنوی نفس از دیدگاه زکریای رازی در کتاب طب روحانی. پژوهش‌های اخلاقی. سال هفتم، شماره ۲.

- محقق، مهدی (۱۳۵۲)، فیلسوف ری محمدبن زکریای